

بررسی تأثیر فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی شهری

(مطالعه موردی: محله شیان)

سارا نهیبی*^۱

S_nahibi@yahoo.com

مریم سادات حسن دخت^۲

چکیده

رشد سریع شهرنشینی و به دنبال آن افزایش مشکلات زیست محیطی اهمیت مفاهیمی چون کیفیت زندگی، برای مطلوبتر نمودن محیطهای مصنوع را نمایان نموده است. در این میان، فضاهای سبز شهری دارای ویژگیهایی است که آنها را به فضاهای مناسبی برای ارتقای کیفیت زندگی انسان تبدیل می کند. مکانهایی مانند پارکها، درختان و آبها در شهر، خدمات زیست محیطی، اجتماعی و فیزیولوژیکی را فراهم می کند که در زیست پذیر نمودن شهرها اهمیت بسیاری دارند. این امر زمانی اتفاق خواهد افتاد که این فضا خود دارای ساختار و ویژگیهای کمی و کیفی مناسبی بوده، که بتواند نقشهای واگذار شده و مورد انتظار را به خوبی ایفا کند.

در این پژوهش ضمن تعریف فضای سبز و کیفیت زندگی به بررسی تأثیر فضای سبز در ارتقای کیفیت زندگی از طریق بررسی ابعاد عملکردی فضاهای سبز شهری پرداخته شده است. ابعاد عملکردی این فضا در چهار گروه اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی تقسیم بندی شده و بر اساس این ابعاد، شاخصهایی در سه گروه کمی، کیفی و مکانی تدوین شده است. انتظار است با بررسی این شاخصها از طریق معیارها، سنجها و روشهای ارایه شده و ارزیابی هرکدام از آنها به ساختار کلی فضاهای سبز شهری و برنامه ریزی اصولی بر مبنای آن دست یافت. در این تحقیق از ابزارهایی چون پرسش نامه استفاده شده تا با سنجش شاخصهای تدوین شده نقش فضای سبز در افزایش کیفیت زندگی ارزیابی شود. نتیجه آن که شهروندان محله شیان، فضای سبز تجهیز شده را به عنوان جزء جدایی ناپذیر زندگی خود، ارتقا دهنده کیفیت زندگی و در راستای تبدیل به محله ای پایدار و سبز می دانند.

کلمات کلیدی: فضای سبز شهری، کیفیت زندگی، محله سبز، محله شیان

۱- استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد پردیس، تهران* (مسئول مکاتبات).

۲- کارشناس مهندسی شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد پردیس، تهران.

مقدمه

رشد سریع شهرها را می‌توان از بزرگترین تهدیدکننده‌های محیط زیست برشمرد، که تأثیرات آن به ساکنان شهرها یعنی انسانها منتقل خواهد شد و تأثیری بس فرساینده بر روح و جسم انسان شهری باقی خواهد گذاشت (۱). مطالعات نشان داده است که افزایش جمعیت و گسترش شهرنشینی موجب تبدیل فضاهای سبز شهری به سطوح بتنی خشن و نفوذناپذیر می‌شود و این روند به ویژه در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم نمود جدی‌تری دارد (۲). رشد صنعت و افزایش جمعیت در شهرها، به ساخت و سازهای سوداگرانی منجر شده است که به موضوعات بهداشتی، تأمین نور کافی و هوای سالم و فضاهای گذران اوقات فراغت توجه کافی نمی‌کنند. از سوی دیگر، ضرورت ایجاد کاربریهای جدید شهری، برای پاسخ گویی به نیازهای روزافزون شهرنشینان به تدریج باعث کاهش سهم فضای سبز و باغهای شهری شده، که پیامد آن محدود شدن دسترسی انسان شهرنشین به طبیعت است. اما بنا به دلایلی، از اوایل قرن بیستم به بعد انسان شهرنشین توجهی دوباره به طبیعت و فضای سبز نشان داد، که نمود عینی آن ایجاد باغهای کاربردی به جای باغهای تفریحی است که به نیازهای جدید شهروندان پاسخ می‌دهد (۳).

فضای سبز شهری خصوصاً پارکهای شهری دارای نقش اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هستند، با مزایایی چون درمان بیماریهای روحی، محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، ایجاد یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش و ... که در عین حال شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می‌شوند. با توجه به مطالب بالا، در این پژوهش سعی شده است میزان تأثیرگذاری فضاهای سبز شهری در کیفیت زندگی ساکنان محله شیان مورد بررسی قرار گیرد.

روش پژوهش

هدف اصلی این پژوهش تحلیل نقش فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی ساکنان محله شیان می‌باشد. برای دستیابی به هدف مذکور، عملکرد فضای سبز شهری در

ارتقای کیفیت زندگی و شاخصهای محیطی مؤثر بر کیفیت زندگی در شهر مورد بررسی قرار گرفتند.

در این تحقیق، از روش «توصیفی - تحلیلی»، استفاده شده است. در این فرآیند ابتدا به مفهوم فضای سبز شهری، کیفیت زندگی و ابعاد آنها و دیدگاهها و نظریات در این باب پرداخته شد. سپس به منظور بررسی تأثیر فضای سبز بر کیفیت زندگی، شاخصهای پژوهش از طریق «مشاهده» و به کمک آزمون پرسش نامه از حدود ۱۰۰ نفر از ساکنان محله و صاحبان مشاغل در محله استخراج گردید.

سپس نحوه تأثیرگذاری این شاخصها در تعیین این که فضای سبز می‌تواند بر کیفیت زندگی ساکنان تأثیرگذار باشد یا خیر، در مطالعه موردی محله شیان از طریق روش «کیفی» با ابزار روش نمونه‌گیری به صورت «نمونه‌گیری تصادفی» بررسی شد. انتخاب افراد پرسش‌شونده بر اساس تقسیم‌بندی فضای سبز محله به سه قسمت و پوشش افراد در این بخشها صورت پذیرفت، به صورتی که بدون توجه به انتخابهای شخصی فرد پرسش‌کننده، تنوع بالایی از افراد را در برگیرد. در این مطالعه محدوده در نظر گرفته شده به عنوان یک جامعه آماری ۲۶۵۳۴ نفره (جمعیت محله) در نظر گرفته شده و برای محاسبه حجم نمونه به دلیل بزرگی جامعه آماری و فقدان اطلاعات دقیق و به روز از تعداد ساکنان، کسبه محل و عابران محله شیان، با استناد به روش تعیین حجم نمونه جدول مورگان با سطح اطمینان ۹۵ درصدی، ۱۰۰ نفر از ساکنان محله شیان به عنوان پرسش‌شونده برگزیده شدند.

مبانی نظری پژوهش

فضای شهری: فضای شهری، مکانهایی هستند که به عموم شهروندان تعلق داشته، منحصر به جنبه کالبدی و فیزیکی نبوده و در حقیقت با حضور انسان و فعالیت اوست که معنی می‌یابد. فضاهای شهری قدمتی دیرینه در تاریخ شهرسازی داشته و در ادوار مختلف با اشکال گوناگون در شهرها حضور یافته و سبب شکل‌گیری بافت شهری در پیرامون و یا بر حول محور خود گردیده‌اند (۴). فضای شهری پیش از همه، فضای

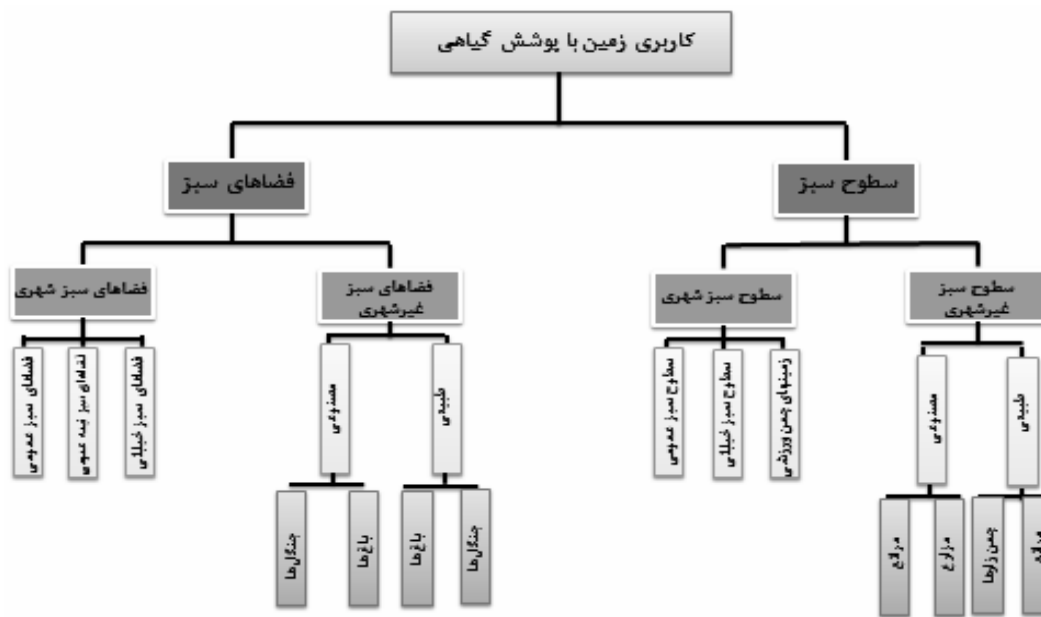
مردم به همراه بیاورند و طراحی و ساخت آن عنصر کلیدی برنامه‌ریزی شهری، در جستجوی جوامع سالم و شهرهای پایدار است (۱۱). سطوح سبز دارای کارکردهای شهری را سطوح سبز می‌نامند، نظیر زمینهای باز ورزشی چمن‌کاری شده، کنار خیابانها و پلها که با انواع گیاهان پوششی مانند چمن یا گل پوشانده می‌شوند. سطوح سبز بدون کارکرد شهری را سطوح سبز غیرشهری می‌نامند، مانند مراتع اطراف شهر و غیره. فضاهای سبز در مرحله نخست به فضاهای سبز و سطوح سبز و در مرحله بعد به شهری و غیرشهری تقسیم می‌شوند. تفاوت فضای سبز و سطوح سبز از نظر اکولوژیکی در این است که سطوح سبز (مثلاً زمین ورزشی چمن‌کاری شده) نمی‌تواند مانند فضای سبز شبه جنگلی در کاهش آلودگی صوتی مؤثر باشد و یا به نحو مطلوبی سبب کاهش دما شود. از این دیدگاه، طبقه‌بندی فضاهای سبز به شرح شکل شماره ۱ است.

جغرافیایی است که به وسیله فاصله‌ها، مساحتها و تراکمها مشخص می‌شود (۵). یک فضای شهری فضایی است که عنصری هویت بخش از یک شهر تلقی می‌شود، به طوری که اغلب شهرهای بزرگ را می‌توان به واسطه فضاهای شهری آن باز شناخت. فضاهای شهری که بر اساس قواعد زیبایی‌شناسی شکل گرفته و در کل سیما و ظاهری زیبا به منطقه تحت نفوذ خویش می‌دهد می‌توانند به عنوان عناصر کلیدی و محورهای توسعه یک شهر مد نظر قرار گیرند.

در طول قرن بیستم دو اتفاق مهم به موازات هم بر اهمیت فضا در زندگی انسان افزوده است. نخست تبدیل شهر-نشینی به الگوی غالب زندگی اجتماعی و دیگری تبدیل شهرها به فضاهای عمدتاً مصنوع. به همین علت است که درک ارتباط میان ساختارهای فضایی و ساختارهای اجتماعی، یکی از مهمترین نیازهای زندگی شهری است (۶). عناصر اصلی هر کالبد با فضاهای شهری را در دیدگاه مشترک ریاضی، معماری و جغرافیا می‌توان در چهار زیر مجموعه مهم، به طور خلاصه برشمرد. به عبارت دیگر، عناصر سازنده یک مکان در چهار عنصر فیزیکی، که پایه و اساس هندسه را می‌سازند، پنهان هستند. این عناصر شامل: نقطه، خط، سطح و حجم هستند (۷).

فضای سبز شهری: فضاهای سبز شامل درختان و گیاهان دیگر هستند که به عنوان ششهای شهر به کار گرفته می‌شوند، فعل و انفعالات شهری فرآیندهای طبیعی را فراهم می‌کنند، به اصلاح اقلیم محلی کمک می‌کنند، فضاهای تفریحی را ایجاد می‌کنند و به عنوان ارتباط کاملی برای ساکنان شهر به دنیای طبیعی به کار می‌روند (۸).

منافع و ارزش پارکها و فضاهای سبز به خوبی قابل درک می‌باشند و به شکل روزافزونی به عنوان چالشی برای سلامت انسان مورد توجه قرار می‌گیرند، اگر چه چنین منابعی همواره به صورت برابر میان عموم (مردم جامعه) تقسیم نشده است (۹). به طور کلی، وجود فضاهای سبز و تأثیر آنها در شهرها اجتناب‌ناپذیر است، به طوری که بدون وجود این فضاها، ممکن نیست که شهرها پایدار باقی بمانند (۱۰). فضاهای سبز با کیفیت بالا می‌توانند شیوه زندگی سالم و لذت بردن را برای

شکل ۱- طبقه بندی انواع فضای سبز (۱۰)

عملکرد فضای سبز: کیفیت فضای سبز شالوده عملکرد اکوسیستم شهری است. پارکهای عمومی و باغهای خصوصی نقش قاطع حمایت کننده تنوع زیستی و تأمین کننده مهم خدمات اکوسیستم در مناطق شهری را دارد. گذشته از اهمیت کمک رسانی اکولوژیکی پالایش هوا و آب، تصفیه کننده باد و صدا یا تثبیت کننده آب و هوای معمولی، مناطق طبیعی کمکههای اجتماعی و روانشناسی را نیز در شهرها فراهم می کنند. که این موارد اهمیت ایجاد و بهره گیری از فضای سبز شهری را نشان می دهند.

اسکرودر (۱۹۹۱) نشان داد که محیط زیست طبیعی با زندگی گیاهی و آب تمدد اعصاب را القا می کند و کمتر حالت پریشانی در مشاهده کنندگان در مقایسه با منظره شهری بدون زندگی گیاهی ایجاد می کند. این توانایی عناصر طبیعی در عمل به عنوان «مسکنهای طبیعی»، یک فایده در مناطق شهری است. علاوه بر فواید سلامتی و روانی و زیبایی، سیمای طبیعی شهر می تواند فواید اجتماعی نیز داشته باشد. استفاده از فضاهای بیرونی، می تواند روابط اجتماعی و متقابل میان همسایه ها را تقویت کند. فضای سبز علاوه بر موارد فوق می تواند اثرات اقتصادی نیز برای شهر دربرداشته باشد، برای

براساس این تقسیم بندی، فضاها و سطوحی که با کاربری فضای سبز در شهرها ارتباط پیدا می کنند، به سه دسته: الف- فضای سبز عمومی، ب- نیمه عمومی و ج- خیابانی تقسیم می شود. این دسته بندی در ذیل به تفصیل ارایه شده است (۱۰).

- **فضاهای سبز عمومی:** فضاهای سبز شهری که واجد بازدهی اجتماعی می باشند. این فضاها برای افراد در گذران اوقات فراغت، تفریح و مصاحبت با دوستان و گردهمایی اجتماعی و فرهنگی استفاده می گردد و از این فضاهای سبز، معمولاً به عنوان پارک نام برده می شود.

- **فضاهای سبز نیمه عمومی:** فضاهای سبزی که بازدهی اکولوژیکی دارند، ولی استفاده کنندگان آنها، نسبت به فضاهای عمومی محدودتر هستند. محوطه های باز بیمارستانها، پادگانها و ادارات دولتی و غیره در این دسته قرار می گیرند.

- **فضاهای سبز خیابانی:** نوعی از فضای سبز شهری هستند که به طور معمول درختکاری حاشیه باریکی از حد فاصل مسیرهای پیاده رو و سواره رو را تشکیل می دهند و یا به صورت متمرکز در فضاهای نسبتاً کوچک میادین و یا در زمینهای پیرامون بزرگراهها و خیابانها شکل گرفته اند (۱۰).

حضور نور در فضای سبز نقش بسیار تعیین کننده‌ای در چگونگی کنشها و واکنشها دارد و شناخت نور در فضاهای سبز و نحوه‌ی اثرگذاری آن بر افراد می‌تواند منجر به برخوردی آگاهانه در طراحی زیست محیطی انسان شود. هر رنگی بنا به خاصیت خود اثری بر روان انسان دارد که با رفتارهای اجتماعی و روانی او مرتبط است. یک نوع ارتباط سه محوری بین رنگ، انسان و طبیعت وجود دارد که هر اندازه این ارتباط متعادل تر باشد، از لحاظ روانی برای انسان مفیدتر خواهد بود. انتخاب غلط و نابجای رنگ موجب بد نشان دادن و یا بی‌خاصیت شدن آن می‌شود که اصطلاحاً مرگ رنگ نامیده می‌شود (۱۲). در فضای سبز، رنگ سبز رنگ غالب است. این رنگ موجب تقویت روحیه و اعتماد نفس و قدرت تسلط بر حوادث می‌شود لذا در آرامش اعصاب و رفع خستگی مفید و کارساز است و در ضمن قدرت تحمل و صبوری را نیز افزایش می‌دهد و از این طریق می‌تواند فضای شهر را از نظر روانی برای انبوه ساکنان قابل زیست تر کند (۱۴).

تأثیرات بیرونی فضای سبز شهری: فضای سبز در سطح محیطی و اکولوژیکی طیف گسترده‌ای از اعمال را انجام می‌دهند، مانند بهبود کیفیت آب، هوا و خاک، کاهش سطح صدا، تقلیل دامنه نوسانات گرمایی، حمایت در برابر باد، کاهش فرآیند فرسایش، مدیریت پسماند، بهبود تصفیه فاضلاب سطحی، کاهش خطرات سیل و ارتقای تنوع زیستی و غیره در سطح اجتماعی، فضاهایی با ظرفیت بالا برای تفریح و سرگرمی را تشکیل و رفاه روانی و فیزیکی ساکنان شهرها را افزایش می‌دهند، همچنین این فضاها، فضاهایی برای فعالیت، سلامت، کارآموزی، معاشرت و حس آگاهی هستند. گذشته از این، سیمای شهر را ارتقا می‌دهند، به تعریف هویت و ویژگیهای بارز شهری کمک می‌کنند و شهرها را مکانهای جذابتر و پایدارتری برای زندگی، کار و سرمایه‌گذاری می‌نمایند.

تعریف کیفیت زندگی و ابعاد آن: به طور کلی کیفیت زندگی مقوله‌ای ارزشمند و حیاتی می‌باشد، که به دنبال آن رضایتمندی بیشتر از زندگی شغلی، زمان برای دنبال کردن اشتغالات مربوط به اوقات فراغت رضایت بخش و لذت‌مند، ابراز

مثال پالایش هوا به وسیله درختان منجر به تقلیل هزینه‌های آلودگی و درجات پیشگیری از آن می‌شود. به علاوه ارزشهای زیبایی، تاریخی و تفرجگاهی پارکهای شهری جذابیت شهر را افزایش می‌دهد و آن را به عنوان مقصد گردشگر ترقی می‌دهد. **تأثیرات ذهنی و درونی فضاهای سبز شهری:** فطرت انسانها گرایش ذاتی به طبیعت دارد، نیاز انسانها از ابتدای خلقت به گیاه و طبیعت نیازی زیستی و حیاتی بوده است. یک نیاز از دیدگاه «موری» یک سازه فرضی است که وقوع آن تصور می‌شود تا بعضی از واقعیت‌های عینی و ذهنی را توجیه کند (۱۲). وجود فضاهای سبز تأثیر فراوانی روی سطح رضایت از زندگی، شرایط زندگی، سلامت، شادکامی و رفاه درونی داشته و نقش شایان توجهی در ارتقای کیفیت زندگی بازی می‌کند. فضاهای سبز تأثیر فراوانی روی حواس بویایی، بینایی، شنوایی، لامسه و چشایی داشته و ارتباط بسیار قوی با انسان برقرار کرده و در احساس تعلق و درک محیط بسیار سودمند می‌باشد. المستند در طراحی پارکهای شهری تأکید می‌کند که بشر نیاز دارد تا ارتباط نزدیک با طبیعت داشته باشد. پژوهشهای مختلف در تأثیر این نظریه ثابت کرده که اگر مردم بخش اعظمی از زمان را در ارتباطی نزدیک با منظر نرم و با کیفیت باشند در طول چند نسل منافع در رفتار اجتماعی‌شان پدیدار می‌شود. محیط کیفیت‌های طبیعی، برای روح بشر بهترین آرامش‌بخش است که جایگزینی برای آن یافت نمی‌شود (۱۳).

علاوه بر نیاز به فرارگاههای خلوت و آرام برای ارضای بسیاری از نیازهای پایه و فیزیولوژیک، انسان با گزینش تنهایی، تمدد اعصاب کرده و استراحت می‌نماید و اگر این نیاز ارضا نشود، احساس تنش و تعارض می‌کند. ایجاد فضای سبز موجب دگرگونی بیش از پیش محیط شده، شرایط بهتری برای رشد تواناییهای فرد ایجاد می‌کند، سلامت لازم برای خلاقیت و فعالیت به دست آورده و سازندگی فردی و اجتماعی بیشتری از خود نشان می‌دهد و از این طریق به ایجاد جامعه‌ای با نشاط، سرزنده و خلاق کمک خواهد نمود (۱۲). نور و رنگ فضای سبز بر روحيات و نیازهای روانی انسان تاثیرگذار است. چگونگی

افراد و رابطه آنها با اشکال برجسته محیط را ثابت می‌کند (۱۵). کیفیت زندگی واژه‌ای است برای اشاره به این که چگونه فرد نسبت به جایگاهش در زندگی اظهار رضایت دارد و چگونه شهروندان خوشحال یک جامعه با شهروندان جامعه‌ای دیگر قابل مقایسه هستند. این تعریف ممکن است تحت شرایطی که فرد در آن قرار گرفته است، تغییر کند. کیفیت زندگی شامل کیفیت محیط زیستی که فرد در آن زندگی می‌کند، است. بنابراین محیط زیست با کیفیت آن است که، برای برآوردن نیازهای اساسی (غذا، پناهگاه، امنیت و ارتباط اجتماعی) مهیا باشد (۱۶). اغلب دانشمندان توافق دارند که مفهوم کیفیت زندگی همواره چهار بعد تشریح شده در جدول ۱ را در بر می‌گیرد.

جدول ۱- ابعاد کیفیت زندگی

ابعاد	مفاهیم مرتبط
فیزیکی	مفاهیمی مانند قدرت، انرژی، توانایی انجام فعالیت‌های روزمره و مراقبت از خود از این دسته هستند.
روانی	اضطراب، افسردگی و ترس از این زمره‌اند.
اجتماعی	این بعد در مورد رابطه فرد با خانواده، دوستان و همکاران و در نهایت جامعه است.
روحی	درک فرد از زندگی و معنای زندگی را در بر می‌گیرد. زیر مجموعه بعد روانی نبوده و یک دامنه مهم و مستقل محسوب می‌شود.

در واقع با این تعاریف، درک فرد از سطوح شادی و رضایت در ابعاد ذکر شده، مشخص کننده سطح کیفیت زندگی او خواهد بود. بنابراین کیفیت زندگی هر فرد تحت تأثیر خصوصیات

زمینه‌ای فرد، وضعیت اجتماعی، فرهنگی و محیطی او قرار دارد.

دیدگاه‌های کیفیت زندگی

از نظر شهرسازی کارکردی، تعیین سرانه‌های شهری وسیله‌ای برای افزایش کارایی شهر و سازمان‌دهی فضایی فعالیت‌های مختلف و جلوگیری از بروز آشفتگی و بی‌سازمانی در نظام کارکردی شهر است. از این نظر سرانه‌های شهری، کاری به اهداف کیفی و درازمدت شهروندان، یعنی وصول به سعادت، آسایش، رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی و احساس رضایت ندارند (۱۹).

دیدگاه کارکردگرایی: در نیمه اول قرن بیستم، مبانی نظری شهرسازی تحت تأثیر دیدگاه‌های فلسفی اثبات‌گرایی و علم‌گرایی قرار گرفت. در نتیجه، پدیده شهر به عنوان یک کانون تولیدی و خدماتی تلقی گردید که باید ارزشهای کارکردی آن مورد حفاظت و توسعه قرار گیرد. مکتب کارآیی شهری در اواسط قرن بیستم به صورت نگرش قالب شهرسازی در آمد (۱۷). براساس دیدگاه کارکردگرایی، شهرها دارای چهار کارکرد اصلی، یعنی سکونت، کار، حرکت و فراغت می‌باشند و

تئوری سیستمی: روش تفکر سیستمی یعنی نگاه کردن به هریک از اجزای سیستم در رابطه با نقشی که آن جزء در کل سیستم بازی می‌کند، پس این روش تفکر سیستمی روش تفکری است که در مورد تمام مشکلات به جای تمرکز بر یک

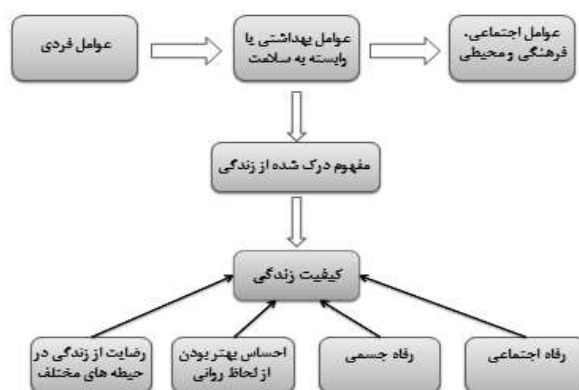
مورد مفاهیم خوب یا بد، بهتر یا بدتر مطرح می‌کند و با گذار از کنجکاوای جغرافیای سنتی در خصوص تفاوت‌های ناحیه‌ای و رفتن به سوی مباحث مربوط به نابرابری فضایی، وارد وادی اخلاقیات می‌شود (۲۱).

دیدگاه ساختارگرایی: اندیشمندان این مکتب معتقدند در علم جغرافیای شهری، پدیده‌های گوناگون فضای زندگی را نمی‌توان به طور جداگانه و مستقل از یکدیگر مطالعه کرد، به این ترتیب در مکتب ساختارگرایی، پدیده‌های شهری به صورت مجزا در کنار هم قرار نمی‌گیرند، بلکه هر پدیده شهری جزئی از کل ساختاری است و تنها در درون این ساختار می‌توان آن را تحلیل کرد.

نظریه کیفیت زندگی از دیدگاه زنان: زان در سال ۱۹۹۲، مدلی برای کیفیت زندگی ارائه داد. به اعتقاد وی کیفیت زندگی، یک مفهوم چند بعدی است که شامل رضایت از زندگی، تصور از خود، عوامل بهداشتی، عملکردی و اقتصادی و فرهنگی است. مطابق مدل او کیفیت زندگی، تحت تأثیر زمینه‌های شخصی، سلامت، عوامل اقتصادی-اجتماعی، فرهنگ و محیط و سن است. مفهوم درک شده از کیفیت زندگی در نتیجه اثر متقابل بین شخص و محیط او ایجاد می‌شود (۲۲). شکل شماره ۲ مدل کیفیت زندگی زان را نشان می‌دهد.

یا چند جزء و جدا ساختن اجزای دیگر، موافق سازگاری با تغییرات سریع جاری می‌باشد. این امر به علت ارتباط و وابستگی متقابل فزاینده عناصر شهری و شهروندان با فضای شهر است که هر روز وسعت یافته و کمتر قابل پیش‌بینی است (۲۰). رهیافت سیستمی در پی آن بوده که نظریه‌ای عقلانی، جامع و فراگیر از فرآیند برنامه‌ریزی معرفی نماید و با در نظر گرفتن شرایط متغیر، شیوه برنامه‌ریزی سنتی را از حالت ایستا خارج کند و بر پیوسته بودن فرآیند برنامه‌ریزی و امکان بازبینی و فرابینی آن تأکید نماید (۲۰).

دیدگاه عدالت اجتماعی: عدالت اجتماعی شهر مترادف با توزیع فضایی عادلانه امکانات و منابع، میان مناطق شهری و دستیابی برابر شهروندان به آنها است، زیرا عدم توزیع عادلانه آنها به بحرانهای اجتماعی و مشکلات پیچیده فضایی خواهد انجامید. مقوله کیفیت زندگی به شکل وسیعی با مفهوم رفاه ارتباط پیدا می‌کند. اگرچه در مورد رفاه نیز اتفاق نظر وجود ندارد ولی رفاه مفهومی است که توصیف کننده بهزیستی، تأمین زندگی و فقرزدایی است و لذا در ارتباط تنگاتنگی با مفاهیمی همچون عدالت اجتماعی قرار می‌گیرد. اگرچه مشاهده این که مردم در مکانهای مختلف به اشکال متفاوتی زندگی می‌کنند، لزوماً اشارات ضمنی اخلاقی به همراه ندارد، اما قضاوت در مورد کیفیت زندگی، ناگزیر پرسشهایی را در

شکل ۲- مدل کیفیت زندگی زان (۲۲)

نظریه کیفیت زندگی لی و همکاران: لی و دیگران (۱۹۹۸)، مدلی در ارتباط با کیفیت زندگی ارائه داده‌اند که طبق این مدل، ساختار مفهومی کیفیت زندگی باید حداقل شامل چهار بعد یا زمینه گسترده زندگی و دو محور عینی و ذهنی باشد. رضایت زندگی ذهنی فرد توسط شرایط زندگی عینی، نظام سلسله مراتبی نیازهای زندگی و استانداردهای مقایسه شده با زندگی حاضر فرد تعیین می‌شود. ارزیابی بر اساس شخصیت، تجربه‌های زندگی و منبع شخصی در شبکه فرهنگی، اجتماعی و محیطی است (۲۲).

نظریه ادراکی فرانس: فرانس در نظریه ادراکی خود برای کیفیت زندگی چهار عامل اصلی خانواده، وضعیت اجتماعی و اقتصادی، وضعیت روحی و روانی و وضعیت جسمانی را مؤثر می‌داند. این چهار متغیر اصلی می‌تواند مستقلاً یا توأم با یکدیگر بر روی کیفیت زندگی تأثیرگذار باشد. البته درک فرد از کیفیت زندگی نیز می‌تواند بر هریک از متغیرهای نامبرده تأثیر داشته باشد به طوری که، اگر درک فرد از کیفیت زندگی اش کاهش یابد می‌تواند بر توانایی وی در محیط کاری و شغلی اش تأثیر گذاشته و موجب نقصان شرایط اجتماعی و اقتصادی و متعاقباً موجب افزایش تنش وی گردد (۲۲).

پشتوانه نظری رابطه رفتار و فضا: پشتوانه نظری رابطه فضا و رفتار به دلیل میان‌رشته‌ای بودن آن در چند الگو شکل گرفته است: ۱- الگوی مکانیکی یا سیستم انسان- ماشین ۲- الگوی شناختی- ادراکی- انگیزشی ۳- الگوی رفتاری ۴- الگوی بوم- شناختی (۲۳). رویکرد مکانیکی که ریشه در سیستمهای مهندسی دارد، انسان را پدیده‌ای با توانمندیهای مکانیکی و موجودی عملکردگرا می‌داند که در زمینه حس کردن و پردازش درون داده‌ای محیطی دارای تواناییهای قابل توجهی است. لذا در زمینه طراحی فضا، هدف آن سازماندهی و خلق فضای مصنوع متناسب با توانمندیهای انسان (حسی، حرکتی و هوشی) به گونه‌ای است که انسان را قادر سازد تا عملکردی (رفتاری) مؤثر داشته باشد (۶). رایج‌ترین رویکرد به رابطه فضا و انسان یا محیط و اجتماع، الگوی ادراکی - شناختی - انگیزشی است که واکنش ادراکی به محیط (ادراک فضایی) را بررسی

می‌کند. هدف از بررسی این موضوع این است که انسان چگونه محیط را می‌بیند، درک می‌کند، احساس می‌کند و به آن واکنش نشان می‌دهد.

بدیهی است فرآیندهای ذهنی و درونی نهایتاً در قلمرو فردی و عرصه‌های جمعی بازتاب رفتاری پیدا می‌کنند و به این ترتیب از ذهنیت به عینیت درمی‌آیند. به همین دلیل در الگوی رفتاری به جای احساسات و واکنشهای درونی به بررسی جنبه‌های آشکار و نمودهای رفتاری انسان در فضا تأکید می‌شود. در این رویکرد انسان موجودی رفتارگرا است که عمدتاً در قالب الگوهای رفتاری متجلی می‌شود (انسان متجلی در رفتار). آخرین رویکرد در حوزه فضا و رفتار، الگوی بوم‌شناختی است که انسان را پدیده‌ای مبتنی بر بوم می‌داند و با چند ویژگی بارز از سایر الگوها متمایز می‌شود: ۱- محیط و رفتار از هم تفکیک ناپذیرند و رفتار در بستر محیطی قابل بررسی است. ۲- میان محیط و رفتار روابط متقابل و تأثیرگذار دوسویه وجود دارد، رفتار از محیط تأثیرپذیر و بر آن تأثیرگذار است. ۳- کیفیت روابط انسان و محیط، پویا و تغییرپذیر است، لذا بر طراحی محیط انعطاف‌پذیر تأکید دارد. ۴- روابط محیط و رفتار در نظامی یکپارچه عمل می‌کند، به این معنی که بسیاری از سطوح چندگانه رفتار (کلامی، غیرکلامی و رفتار فضایی) به طور همزمان رخ می‌دهند و پیوند جدایی ناپذیر با هم دارند (۲۳).

شاخصهای عینی و ذهنی کیفیت زندگی: کیفیت زندگی، مفهومی است چند وجهی و بررسی آن نیاز به اتخاذ رهیافتی میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای دارد و تا حدود زیادی از ارزشها متأثر است و در واقع طبق ارزشهای فردی، اجتماعی و ملی تعریف می‌شود. علاوه بر آن، کیفیت زندگی ضمن دارا بودن ابعاد عینی و وابستگی به شرایط عینی و بیرونی، امری است ذهنی و درونی و در نهایت به تصورات و ادراک فرد از واقعیت‌های زندگی بستگی دارد. اما با وجود تعاریف گوناگون (و در نتیجه تنوع رویکردهای ارزش‌یابی) بر دو مؤلفه اصلی کیفیت زندگی تا حدی اتفاق نظر وجود دارد: عوامل خارجی زندگی شخصی (شاخصهای عینی) و ادراکات درونی افراد از این

مادی زندگی را مقایسه کرده و ارتباط میان شاخصهای عینی و ذهنی را نیز مطالعه می‌کند.

مرور تجربه های جهانی نیز نشان می‌دهد که هم شاخصهای عینی که عمدتاً بر پایه آمار ثبت شده شکل می‌گیرند و هم شاخصهای ذهنی که از پیمایشهای میدانی و با روشهای مختلف حاصل می‌شوند در تجربیات سنجش کیفیت زندگی کاربرد فراوان یافته‌اند. در بررسی ساز و کارهای مختلف سنجش کیفیت زندگی در جهان، استفاده از دو رویکرد عینی، ذهنی و یا رویکرد عینی و ذهنی به صورت همزمان به مقوله کیفیت زندگی را می‌توان مشاهده نمود. در جدول ۲، مهمترین نمونه‌های مورد بررسی در این مطالعه بر اساس این معیار طبقه‌بندی شده است.

عوامل خارجی (شاخصهای ذهنی)، این اولین و شاید جامعترین تقسیم بندی است که بسیاری از دانشمندان و پژوهشگران آن را پذیرفته‌اند.

«شاخصهای درونی یا ذهنی»^۱ ارزیابی درونی زندگی افراد را نشان می‌دهد که روی درک فرد از شادکامی و رضایت او از شرایط زندگی پایه‌ریزی شده است. این نوع شاخصها در اصل شخصی و مبتنی بر استنباط مشخص از آسایش و رفاه و پاسخهای به دست آمده از نظرسنجیها و مطالعات جامعه شناختی است. دو روش اصلی جمع‌آوری اطلاعات و شاخصهای درونی، روش پرسش نامه و پرسش همزمان با آمارگیری جمعیتی است. این شاخصها وضعیت واقعی یا شرایط کل زندگی و نگرش افراد در مقابل شرایط را منعکس می‌کند و می‌تواند به وسیله مدلهای آماری به شناسایی ارزشهای جامعه یا گروههای مختلف اجتماعی کمک کند. این ارزشها که بر پایه مقیاس درجه بندی می‌شوند، به عنوان شاخصهای ابعاد ناملموس کیفیت زندگی به کار می‌روند.

«شاخصهای عینی یا برونی»^۲ کیفیت زندگی، بر پایه ویژگیهایی هستند که می‌توان اندازه‌گیری نمود، مثل درآمد. هدف در نظر گرفتن مجموعه‌ای از شاخصهای کلان اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی است که شرایط و روش زندگی افراد را تعیین می‌کنند. این شاخصها مقیاسهای غیر مستقیم شرایط واقعی کیفیت زندگی هستند که محققان تلاش دارند ارزیابی کنند. به طوری که در شاخصهای عینی ممکن است کیفیت زندگی به عنوان ارتباط متقابل بعد عملکرد و فعالیتهای حیاتی جمعیت تعریف می‌شود.

در بحث درباره شایستگی و عدم شایستگی روشهای عینی و ذهنی، امروزه تعداد رو به رشدی از پژوهشگران از نوع سوم شاخصها طرفداری می‌کنند که اطلاعات کیفی را با کمی ترکیب می‌کنند. این دیدگاه با عبارت «کیفیت زیست محیطی زندگی»^۳ به تصویر کشیده شده است، که دو عرصه فردی و

1 - subjective indicators

2 - Objective indicators

3 - Environmental Quality of Life

جدول ۲- طبقه بندی تجارب سنجش کیفیت زندگی بر اساس رویکردهای عینی و ذهنی (۲۴)

ردیف	بررسی رویکرد	عنوان بررسی نمونه
۱	رویکرد عینی	شاخص توسعه انسانی سازمان ملل متحد (HDI)، برنامه شاخصهای شهری جهانی (GUIP)، پایگاه اطلاعات "کتاب داده‌های شهرها" بانک توسعه آسیایی، پیمایش کیفیت زندگی مؤسسه مرسر
۲	رویکرد ذهنی	شاخص بهزیستی استرالیا
۳	رویکرد مرکب عینی و ذهنی	برنامه سنجش شهری اروپا، واحد اطلاعات مجله اکونومیست، سیستم گزارش‌دهی کیفیت زندگی نیوزیلند، سیستم گزارش‌دهی کیفیت زندگی اتحادیه شهرداریهای کانادا، شاخص کیفیت زندگی کمیسیون توسعه پایدار لندن، گزارش کیفیت زندگی لیورپول

کیفیت زندگی و فضاهای سبز شهری: کیفیت زندگی در

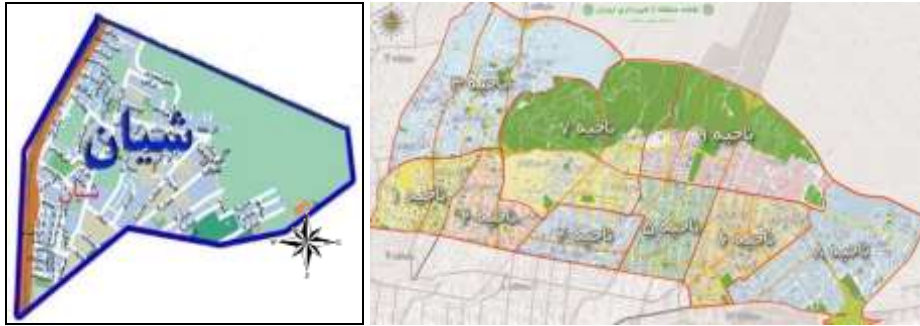
سیاستهای برنامه‌ریزی شهری و فضایی ضرورت و اولویت است و باید به چالشهایی که استراتژیها برای آینده شهر به ارمغان می‌آورد، پاسخ‌گو باشد. این مسأله امری جدید نیست، از زمانهای گذشته همان گونه که در آثار افلاطون، سقراط و دیگران آمده، محیط فیزیکی و تأثیر آن بر اشخاص درک شده است. فضاهای سبز شهری در سطوح مختلف همانند محیطی، اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیباشناسی عملکرد متفاوتی در شهرها دارند و سیما و ویژگیهای منطقه‌ی شهری را ارتقا می‌دهند. همچنین به خاطر این چند عملکردی بودن، به عنوان فاکتوری برای میان کنش فعالیت‌های انسانی و محیط و ارتقا دهنده کیفیت زندگی عمل می‌کند.

«مونتریویو» می‌گوید: بسیاری از شهروندان در شهرها از ارتباط با محیط محروم هستند، بسیاری از آنها دیگر عناصر اکوسیستم را خوار می‌شمارند و یا به سادگی نادیده می‌گیرند و بیشتر و بیشتر با آن دشمن می‌شوند و بشر، در بیشتر زمانها، در درون محیط ساختگی و مصنوع در جستجوی پناهگاه است (۲۵). به عقیده‌ی «آنتروپ» تقاضای زیادی در آینده برای چشم‌انداز وجود دارد که در یک زمان چندین عملکرد را انجام خواهد داد: عملکرد اکولوژیکی (فضایی برای زندگی)، عملکرد اقتصادی (فضایی برای تولید)، عملکرد فرهنگی - اجتماعی (فضایی برای تفریح و احراز هویت)، عملکرد تاریخی (فضایی برای هویت و تعلق) و عملکرد زیبایی شناختی (فضایی برای

تجربه). ترکیبی از عناصر سازنده چشم‌اندازها برای رسیدن به تعادل و تکامل پایدار ضروری است (۲۶). اگر فضاهای سبز شهری ارتقا دهندگان کیفیت زندگی هستند، ترکیب و به هم پیوستن آنها در یک سیستم، ارزشی افزایشی در شهر دارد. بنابراین خلق ساختارهای سبز شهری که به تعادل سیستم شهری در دو سطح عملکردی و ساختاری کمک کند، اهمیت دارد. اهمیت ساختارهای فضای سبز شهری نه تنها به وسیله جمع ارزش ذاتی فضاهای جداگانه سازنده، بلکه به وسیله ارتباطی بین این فضاها به وسیله همبستگی اتصالات میان آنها و اطراف شهر، اثبات می‌شود. به عقیده ولودارکزیک ساختارهای سبز شهری نهادهای چند عملکردی در زمینه شهری هستند که باید به شیوه یک پارچه و جامع مورد بحث قرار گیرند (۲۶). فضاهای سبز شهری سیاستهای محیطی، اقتصادی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به شیوه‌های چندی در کیفیت زندگی مشارکت دارند که به صورت مستقیم در قابل زیست بودن شهرها تأثیرگذار است.

معرفی محدوده مطالعاتی

این محله واقع در ناحیه ۳ شهرداری منطقه ۴ است که از شمال به بزرگراه بابایی، از جنوب و شرق به جنگل لویزان و از سمت غرب به بزرگراه دارآباد منتهی می‌شود (۲۷).

شکل ۳- نقشه محدوده منطقه ۴ محله شیان (۲۷)

می‌کند. هدف از آنها فراهم کردن اطلاعات درباره کمیت و شکل فضاهای سبز در شهر است. کمیت و پیوستگی بیشتر فضاهای سبز در شهر بهتر است. به بیان دیگر با کاهش مساحت کل فضاهای سبز بیشتر گونه‌ها از بین خواهند رفت یا ضعیفتر خواهند شد و کیفیت اکولوژیکی از بین رفته یا ضعیفتر خواهد شد. همچنین این امر بر نحوه و شرایط استفاده ساکنان شهری نیز تأثیر خواهد گذاشت (۱).

• معیار مساحت سطح فضاهای سبز شهری

میزان فضاهای سبز شهری اثری قوی روی کیفیت محیط، شرایط اکولوژیک و رضایت عمومی جمعیت دارد. سرانه فضاهای سبز شهری بر روی میزان فضای سبز موجود در شهر در ارتباط با جمعیت تمرکز و به‌عنوان مقیاس پایه برای تأمین فضای سبز و رشد آینده شهر قضاوت می‌کند. مساحت بیشتر فضای سبز شهری مفید و در دسترس برای رفاه عمومی، سلامت، استقلال و تفریح ساکنان و برای سیمای شهر و توسعه آن ارجحتر است.

برای رسیدن به نتیجه‌ای قابل پذیرش و بسط و بازیابی مفاهیم بررسی شده در زمینه‌ای سازگار با شرایط محلی، مطالعه‌ای موردی بر روی محله شیان صورت گرفت. با توجه به بررسی‌های اولیه و نظر ساکنان محله از فضای سبز مناسبی برخوردار است. در این مرحله، پارامترهای تعیین‌کننده کیفیت فضای سبز تعیین و تأثیر آنها بر کیفیت زندگی مورد بررسی قرار گرفت. به همین منظور، در راستای رسیدن به نتایجی که درست یا نادرست بودن پارامترهای ذکر شده را پاسخ گو باشد، مصاحبه‌ای با ۱۰۰ نفر از ساکنان محله که اقشار مختلفی را در بر می‌گیرد صورت گرفت. سؤالات مطرح شده در پرسش‌نامه در قالب دو سری سؤال (سؤالات باز و سؤالات گزینه‌ای) طراحی شد که نتایج این مصاحبه‌ها به صورت جداول و نمودارهایی که در ادامه آرایه گردیده است قابل بررسی می‌باشد.

شاخصهای کمی پژوهش

معیارهایی که به‌وسیله شاخصهای کمی اندازه‌گیری می‌شود، روی ویژگیهای فیزیکی سیستم سبز شهری تمرکز

$$\frac{\text{مساحت کل محله شیان}}{\text{مساحت فضای سبز محله}} = \frac{۹۸۴۰۸۱ \text{ مترمربع}}{۴۶۲۶۵۳/۸۳ \text{ مترمربع}} = ۰/۴۳۹ \cong ۱/۴۳$$

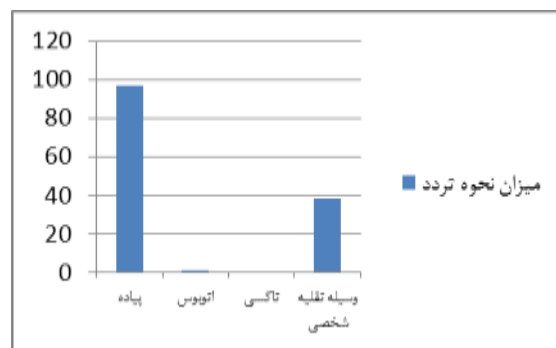
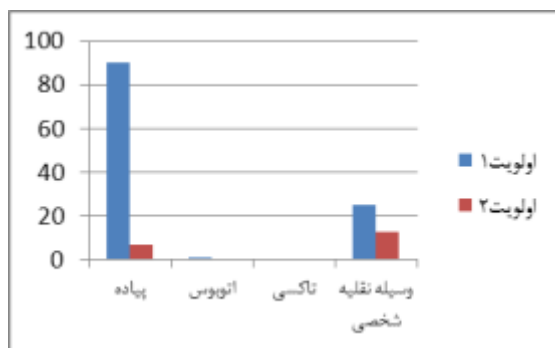
$$\frac{\text{مساحت فضای سبز محله شیان}}{\text{جمعیت محله}} = \frac{۴۶۲۶۵۳/۸۳}{۲۶۵۳۴} = ۱۶/۳$$

سرانه فضای سبز (مترمربع)

• معیار دسترسی به فضاهای سبز

کردن استفاده ساکنان شهری از این فضاها منجر خواهد شد. یکی از راهکارهای مناسب برای این امر آن است که از طریق مکانیابی سلسله مراتبی از فضاهای سبز در سطح محله، دسترسی مناسب شهروندان به این فضاها میسر گردد. از شهروندان از میزان دسترسی آنها به فضای سبز در محل سکونتشان سؤال پرسیده شد و این که آیا از وضع فضای سبز محل سکونت خود راضی هستند؟ همچنین از نحوه دسترسی به فضای سبز شهری نیز سؤال پرسیده شد و این که از چه وسیله‌ای برای دسترسی به فضای سبز استفاده می‌کنند.

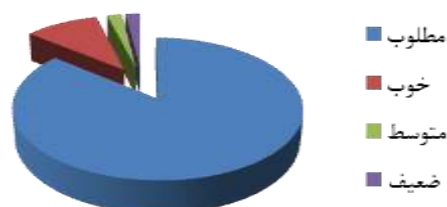
این دیدگاه مشترک وجود دارد که مقدمترین و مطلوبترین روش برای دسترسی به مکانهای سبز شهری، پیاده‌روی است و بیشینه حریم و وسعت فاصله تقریباً ۵۰۰ متر از جایی است که فرد زندگی می‌کند (پیاده‌روی حدود ۵ دقیقه)، پیاده‌روی را می‌توان یک برابرساز اجتماعی بزرگ در محیطهای شهری امروز تلقی کرد، آن جا که همه صرف نظر از وضعیت و درآمدشان می‌توانند به سمت مکان پیاده روند. این تصور وجود دارد که دسترسی به فضاهای سبز شهری در فاصله ۵۰۰ متر پیاده‌روی از جایی که شهروندان در آن زندگی یا کار می‌کنند، به بیشینه

نمودار ۱- سنجش نحوه مراجعه به فضای سبز محله (درصد)

حمل‌ونقل عمومی، ضعف و کمبود آن در محله عنوان گشته است. دلیل استفاده از وسیله نقلیه شخصی نیز اکثراً در مواقع گردش با خانواده و پیک‌نیک عنوان شده است.

طبق نتایج به دست آمده بیش از ۹۰ درصد پاسخ دهندگان مسیر منتهی به فضای سبز را پیاده طی می‌کنند. این امر نشان‌دهنده دسترسی مناسب به فضای سبز در محله می‌باشد، گرچه دلیل استفاده نکردن شهروندان از سیستم

نمودار ۲- بررسی رضایت از میزان دسترسی به فضای سبز در محله (درصد)

شاخصهای کیفی

• معیار تنوع گونه‌ها

موضوع اصلی اطمینان از وجود شرایط لازم در شهرها برای حفظ تنوع و فلور غنی از طریق جمعیت گونه‌های پایدار می‌باشد. در این معیار گونه‌های غیربومی/ بیگانه و نادر/ تهدیدکننده و در معرض خطر به‌عنوان شاخصهای کلیدی شناسایی می‌شوند. یکی از مهمترین طرحهایی که در سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران اجرا گردیده است، طرح

ارزیابی، مطالعه و بررسی گونه‌های گیاهی و انتخاب گونه‌های مناسب گیاهی سازگار با شرایط آب و هوایی شهر تهران (۱۳۸۵) می‌باشد که مجری آن اساتید محترم دانشگاه تهران بوده‌اند. در این طرح فهرست گونه‌های گیاهی غالب شهر تهران، استعلام شده از سوی معاونت فضای سبز سازمان وجود دارد که به شرح جدول ۳ می‌باشد:

جدول ۳- گونه‌های گیاهی شهر تهران (۱۲)

تعداد	گونه‌های گیاهی
۱۲ گونه (واریتها در شمارش گونه‌ها لحاظ شده‌اند)	سوزنی برگان
۱۲ گونه (واریتها در شمارش گونه‌ها لحاظ شده‌اند)	پهن برگان
۴۴ گونه (واریتها در شمارش گونه‌ها لحاظ شده‌اند)	درختچه‌ای‌ها
۱۰ گونه	بالا روندها
۲۰ گونه (گونه‌های مختلف چمن در شمارش لحاظ شده‌اند)	انواع پوششی
۵۹ گونه	گل‌های فصلی
۱۷۴ گونه	مجموع

در مجموعه پارک جنگلی لويزان عرصه‌های جنگل کاری وسیعی وجود دارد. باتوجه به ارقام موجود به نظر می‌رسد تنوع پهن برگان بیشتر از سوزنی برگان بوده ولی فراوانی سوزنی برگان بیشتر از پهن برگان می‌باشد. نمونه‌های پهن برگ شامل گونه‌هایی چون افاقیا، ارغوان، بلوط، افرا، داغداغان، توت، عرعر، چنار، ون و سنجد می‌باشد. از سوزنی‌برگان می‌توان به کاج تهران، زربین و سرو نقره‌ای اشاره کرد. نمونه‌های درختچه‌ای شامل طاووسی، توری، خرزهره، شیرخشت و انواع رز می‌باشد (۱۲).

• معیار کیفیت هوا

آلودگی و ناخالصی محیط، شکل‌های عمده اختلال اکوسیستم شهری را تشکیل می‌دهد. آلودگی جوی اکثر محیطهای شهری

را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این رو، به‌عنوان شاخص معرف برای این معیار انتخاب گردیده است. ناخالصی و آلودگی به‌وسیله اثر روی ترکیبات خاص پوشش گیاهی، اکوسیستم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همان گونه که در منابع و مطالعات پزشکی و سلامت به آن اشاره فراوان شده تأثیر مخرب ناخالصیهای هوا در افزایش بیماریهایی چون اختلالات تنفسی به‌ویژه برای گروههای سنی خاص به‌ویژه کودکان و کهنسالان و به همان میزان تأثیر مثبت فضاهای سبز شهری در کاهش آلودگی و اثرات مخرب آن چه برای انسان و چه محیط زندگی انکارناپذیر است. به منظور بررسی این معیار میزان آلاینده‌های اصلی منطقه ۴ شهر تهران در سال ۱۳۹۱ به شرح جدول ۴ ارائه گردیده است.

جدول ۴- آلاینده‌های اصلی و میزان آنها در سال ۱۳۹۱، ایستگاه شهرداری منطقه ۴ (۲۸)

نام آلاینده	واحد	میانگین غلظت سالیانه	حداکثر غلظت ساعتی در طول یک سال (تاریخ، ساعت وقوع)	تعداد روزهای غیرمجاز در طول سال
O ₃	PPb	۱۵/۷	۶۷/۱ (۲۵ خرداد، ساعت ۱۶)	۰
CO	ppm	۳	۹/۸ (۱۷ بهمن، ساعت ۸)	۰
NO ₂	ppb	۹۴/۳	۱۹۲/۴ (۲۰ تیر، ساعت ۲۱)	۱۷۵
SO ₂	ppb	۲۴/۵	۱۰۳/۵ (۲۰ خرداد، ساعت ۱۱)	۰
PM ₁₀	Mg/m ³	۶۱/۵	۴۱۲/۳ (۲۶ اردیبهشت، ساعت ۱۹)	۴
PM _{2.5}	Mg/m ³	۳۴/۶	۲۰۸/۲ (۱۷ بهمن، ساعت ۱۴)	۶۲

• معیار هویت شهر

این معیار نقش سیستم سبز شهری در سیمای شهر و چگونگی (کیفیت) ساختار بازاریابی شهر روی آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. شهرها می‌توانند به وسیله چشم‌انداز معین که مردم آن را گرمی می‌دارند و احساس تعلق را به خاطر اهمیت فرهنگی و تاریخی تقویت کنند تعریف شوند. این قبیل ارتباطات باید در استراتژیهای سبز شهری تعریف شوند. از پاسخ‌دهندگان در مورد اهمیت فضای سبز در سیمای عمومی محله سؤال و جوابهای زیر دریافت شد.

مطابق با جدول آلودگی در طی این سه سال به دلایل مختلف افزایش یافته و به دلیل افزایش حجم ترافیک موتوری و صنایع مختلف، تهران جزء آلوده‌ترین شهرهای ایران است. در این شرایط فضای سبز منطقه چهار به یکی از عناصر تأثیرگذار در رفع مشکل آلودگی در شهر بدل می‌شود. در این میان کاهش کیفیت اکولوژیکی فضاهای سبز شهری از یک سو دلیلی بر افزایش آن و از سوی دیگر خود دلیل آلودگی است.

جدول ۵- اهمیت فضای سبز در سیمای محله

میزان اهمیت	تعداد	درصد	مقدار وزنی
بسیار زیاد	۷۵	٪۷۵	۳۷۵
نسبتاً با اهمیت	۱۲	٪۱۲	۴۸
با اهمیت	۹	٪۹	۲۷
اهمیت کم	۳	٪۳	۶
بدون اهمیت	۱	٪۱	۱
کل	۱۰۰	۱۰۰	۴۵۷

شاخصهای مکانی

مهمترین عملکرد فضاهای سبز شهری در شهر فراهم کردن مکانی برای فراهم کردن انواع مختلف فعالیتهای انسانی است. ساکنان و سازمانهای عمومی شهرها، از فضاهای سبز به روشهای مختلف برای فعالیت روزانه، معمولی‌ترین تفریحات،

از تقسیم مقدار وزنی کل بر تعداد کل جوابها عدد ۴/۵۷ به دست آمد. این نشان دهنده نقش پررنگ فضای سبز از نگاه شهروندان است. بیش از نیمی از مردم اهمیت بسیاری برای فضاهای سبز در سیمای محله قائل هستند و تنها ۴ درصد نقش این فضاها را کم یا بی‌اهمیت می‌دانند.

سبز شهری می‌تواند فضایی مناسب برای آرامش و دسترسی بعد از زمان کار بدون نیاز به ایجاد مقدمات مخصوص باشد. این معیار به تحلیل نقش عمومی عملکرد تفریحی فضاهای سبز شهری درون شهر توجه دارد. باید توجه داشت که هیچ‌یک از استفاده‌ها به هیچ عنوان بر دیگری ارجح نیست. در رابطه با میزان استفاده شهروندان از فضای سبز محله و نحوه استفاده آنها سؤالاتی پرسیده شد و جوابها به صورت زیر ارائه گردید.

اهداف اقتصادی، حوادث فرهنگی، اجتماعی شدن، ورزش، آموزش و غیره استفاده می‌کنند. هدف این معیارها شناسایی و تحلیل انواع و دامنه استفاده‌ها و تعیین گرایش‌های عمومی در الگوهای کاربرد است. ضمن اینکه شکل و تراکم استفاده بسیار متنوع می‌باشد.

• **معیار تفریح**

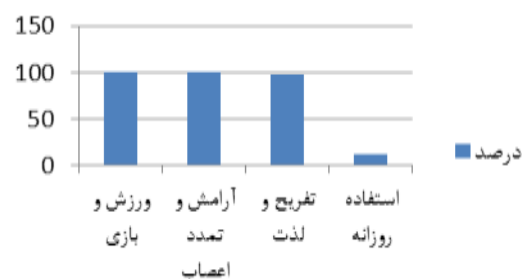
فضای سبز فضایی برای استفاده‌های گوناگون تفریحی با بازده‌های مختلف است. نقش حیاتی این فضاها، در دسترس بودن آن برای فعالیت‌های مختلف مردم محلی است. فضای

جدول ۶- توالی استفاده از فضای سبز

توالی استفاده	تعداد	درصد
هرگز	۳	۰.۳٪
به ندرت	۲۴	۲۴٪
گاهی	۳۷	۳۷٪
اغلب	۲۸	۲۸٪
همیشه	۸	۸٪

گروه‌های مشغله کاری زیاد و کمبود زمان، ترجیح دادن فعالیت‌های دیگر در اوقات فراغت و نامناسب بودن پارک از دید شهروندان تقسیم بندی شده‌اند.

بالاترین درصد افراد از فضای سبز در ماه تنها چندبار استفاده می‌کنند. اگرچه درصد استفاده‌کنندگان هفتگی نیز غالب است. برای عدم و یا توالی کم استفاده دلایل مختلفی ذکر شده که در

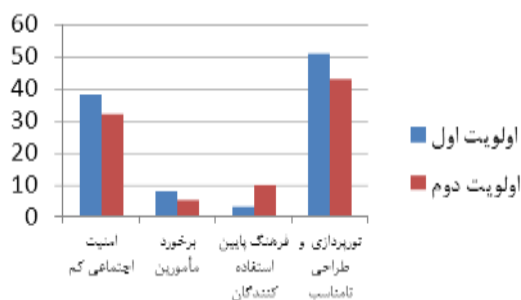
نمودار ۳- بررسی دلایل انتخاب استفاده تفریحی از پارکها (درصد)

• **معیار امنیت**

رضایتمندی ساکنان دارد. اگرچه نباید نادیده گرفت که فضاهای سبز شهری این پتانسیل را دارا هستند که به مکان‌های مناسب برای فعالیت‌های مجرمانه تبدیل شوند که اثرات منفی بسیار داشته، باعث کاهش کیفیت زندگی و

فضاهای سبز شهری باید نواحی ایمنی باشند که تمامی بخشهای جامعه، به خصوص کودکان بتوانند بدون نگرانی درباره امنیت فردی خود از فضا لذت ببرند. موضوع ایمنی اثر عمده‌ای بر معیارهای استفاده از فضاهای سبز و

احساس ترس و عدم امنیت می‌کنند پرسش شد و جوابها طبق جدول زیر ارائه گردیده است. با توجه به سنجه ارائه شده و قرارگیری کمتر از ۵۱ درصد جوابها در سطح گزینه هرگز، نتیجه گرفته می‌شود که فضای سبز محله از دیدگاه ساکنان از امنیت مناسبی برخوردار نیست.

تعداد مراجعه‌کنندگان، یا فاصله گرفتن مردم از فضاهای عمومی و سبز و مخدوش شدن سیمای شهر خواهد شد، نیاز است اهمیت حیاتی ایمنی به‌عنوان عامل تعیین‌کننده برای استفاده از فضاهای سبز شهری شناسایی شود. از ساکنان درباره این که تا چه میزان در فضای سبز محله

نمودار ۴- بررسی دلایل انتخاب احساس ناامنی (درصد)

• جانشینی

شاخصهای انواع مسکن به‌عنوان مقیاس وابستگی مردم به فضای سبز محلی استفاده می‌کند. شناسایی این مطلب که چه میزان از جامعه محلی به علت تغییر در سبک زندگی و کاهش فضاهای باز و سبز در منازل، نیازمند فضاهای سبز شهری قابل دسترس است می‌تواند شاخص خوبی برای این معیار باشد.

استفاده از فضاهای سبز شهری می‌تواند به‌عنوان یک گزینه یا جانشین برای آنهایی که نمی‌توانند به فضاهای باز دسترسی داشته باشند، یا برای مردمی که فاقد قدرت حرکتند، آنهایی که ماشین ندارند، افراد با درآمد پایین، بچه‌ها و میانسالان دیده شود. از نقطه نظر اقتصادی، این معیار از

جدول ۷- میزان احساس عدم امنیت در فضای سبز

میزان احساس ترس	تعداد	درصد
هرگز	۳۸	۳۸٪
به ندرت	۲۷	۲۷٪
گاهی اوقات	۲۴	۲۴٪
اغلب	۱۱	۱۱٪

در جهت پایداری و توسعه فضای سبز محله شیان به منظور بالا بردن رضایت ساکنان محله و ارتقای کیفیت زندگی مردمان آن محله در این بخش ارائه می‌شود. اجرای این پیشنهادها مطابق با جدول ۸، می‌تواند محله شیان را به محله‌ای سبز، پایدار و امن تبدیل کند.

با توجه به اینکه منازل درصد بیشتری از ساکنان محله فاقد فضای سبز شخصی است، میزان استفاده آنها از فضای سبز عمومی و نیاز آنها به این گونه فضاها افزایش یافته است.

ارایه راهکار و پیشنهادها

بر اساس بررسیهای انجام شده و بر پایه تحلیل پرسش‌نامه‌های ساکنان محله شیان، پیشنهادها و راهکارهای مناسب و اجرایی

جدول ۸- ارایه پیشنهادهای اجرایی طراحی فضای سبز محله شیان

الگوهای اجرایی	رهنمودهای اجرایی	اهداف	معیار
	<p>- افزایش چراغهای برق استفاده از آنها در مکانهای مناسب</p> <p>- افزایش نظارت و کنترل بر پارک و فضاهای سبز محله شیان با ایجاد کیوسکهای نگهبانی و قرارگاههای انتظامی در محدوده پارکها به ویژه پارک جنگلی لویزان</p> <p>- استفاده از گلها و گیاهان کوتاه قد یا کوتاه کردن شمشادهای بلند کنار پیاده‌روها در طول مسیرهای پیاده خیابانهای محله شیان، به منظور جلوگیری از فضاهای ناامن</p>	<p>تأمین روشنایی و حذف نقاط خطرناک در تمامی خیابانهای محله شیان</p> <p>افزایش امنیت اجتماعی برای ساکنان محله و شهرکهای مسکونی موجود در محله مانند شهرک فلاحیان</p>	<p>معیار امنیت</p>
	<p>- احداث فضای سبز در نقاطی که ساکنان بیش از ۵۰۰ متر با فضای سبز فاصله دارند.</p> <p>ایجاد خطوط پیاده نواری و سبز در اطراف مسیرهای پیاده به منظور افزایش دسترسی پیاده و دوچرخه در سطح محله</p> <p>- ایجاد مسیرهای ویژه دوچرخه در پارک و در حاشیه سبز خیابانها</p>	<p>دسترسی کلیه ساکنان به فضای سبز با حداکثر ۵ دقیقه پیاده‌روی</p> <p>ایجاد فضای سبز طراحی شده و مناسب در اطراف خیابانهای فرشادای، شاه‌رضایی و انشعابات خیابان شیان و سایر دسترسیهای محله</p>	<p>معیار دسترسی</p>
	<p>- در نظر گرفتن درختان با تنوع در شکل و فرم و کاربرد مناسب آنها در ترکیب با هم متناسب با فصول مختلف سال، به کارگیری گونه‌های درختچه‌ای، بوته‌ای، پوششی و گل‌کاری متناسب با نوع فضا مانند معابر پیاده</p> <p>- در نظر گرفتن عدد ۵-۳ یا ۷ در تعداد درختان جهت ایجاد سایه درمکانهایی که نیاز به وجود سایه دارند.</p> <p>- انتخاب گیاهان مناسب برای کاهش آلودگی هوا و صدا مانند افرا، اقاویا، چنار، سرو و کاج</p>	<p>ایجاد فضای سبز پایدار و متنوع، افزایش جذابیت بصری با کاشت مناسب در فضاهای شهری محله شیان</p> <p>انتخاب درختان همیشه سبز و انتخاب درختان خزان پذیر بومی به منظور حفظ زیبایی محله در تابستان و زمستان</p>	<p>معیار تنوع- بخشی گونه‌های گیاهی</p>
	<p>- ایجاد پوشش گیاهی بین مسیر سواره و پیاده در خیابانهای اصلی فرشادای، شاه‌رضایی وجعفریان</p> <p>- استفاده از گونه‌های گیاهی مقاوم به آلودگی هوا در مجاورت دسترسیهای سواره و پیاده محله شیان</p>	<p>تلطیف هوا و کاهش آلودگیهای هوای محله</p>	<p>معیار کیفیت هوا</p>

	<p>- استفاده از آب و ایجاد آبنا در پارکها و استفاده از میلمان مناسب در مجاورت آنها</p> <p>- ایجاد زمینهای بازی ویژه کودکان با در نظر گرفتن استانداردهای لازم استفاده از میلمان مناسب به خصوص برای سالمندان و افرادی که به صورت روزانه از پارک استفاده می کنند.</p> <p>- استفاده از آلاچیق و سکوهای مخصوص نشستن. ایجاد مسیرهای ویژه پیاده روی با استفاده از کفپوشهای مناسب، ایجاد زمینهای ویژه اسکیت، بسکتبال، والیبال</p>	<p>ایجاد محیطی جهت آرامش و تمدد اعصاب، جهت ورزش، بازی، تفریح و لذت مانند احداث پارکهای سلامت در مقیاس محله و پارک محله ای و نقاط مکث در سطح محله در نقاط مختلف</p>	<p>معیار تفریح</p>
	<p>- استفاده از المانهای بصری در طراحی فضای سبز</p> <p>- رعایت توازن و هماهنگی و تنوع رنگها در طراحی فضای سبز</p> <p>- درهم آمیختن گیاهان گلدار و زینتی و تطبیق دادن آنها با سبک معماری و آراستگی و زیبایی</p>	<p>بهبود سیمای محله و غنای بصری محله شیان از طریق افزایش حس وحدت، انسجام، زیبایی، تعادل، تنوع و سایر مؤلفه های زیبایی شناسی با کاشت گیاهان و طراحی منظر نرم</p>	<p>معیار زیبایی شناسانه</p>

نتیجه گیری

رفع بخشی از نیازهای روانی - اجتماعی شهروندان هستند، توسعه و گسترش دادن پارکها و فضاهای سبز شهری در جهت ارتقای کیفیت زندگی شهری امری اجتناب ناپذیر می نماید. همچنین با توجه به این که اکثر شهروندان در طول هفته بارها به پارک مراجعه و اوقات خود را صرف تفریح و گذران اوقات فراغت می کنند، غنی سازی اوقات فراغت در پارکها از نکات پراهمیت محسوب می شود. نکته دیگر، الگوی رایج مراجعه دسته جمعی و همراه با اعضای خانواده به پارکها است. به این ترتیب، این محله بیشتر نیازمند پارکهایی است که سطح وسیع فضای سبز و امکانات رفاهی و خدماتی برای همه اعضای خانواده داشته باشند. در عین حال، با توجه به مهم بودن عامل دسترسی در استفاده شهروندان از پارکهای شهری، از عوامل افزایش استفاده افراد از پارکها و در نهایت ارتقای کیفی زندگی آنان است.

با توجه به مطالعات انجام شده در پارکهای عمده محله، این نتیجه حاصل می شود که تمامی افراد در همه حال و در تمامی گروههای سنی به نقش طبیعت و استفاده از مزایای آن برای بهبود زندگی آپارتمان نشینی که فاقد امکانات تفریحی می باشند، به سوی طبیعت و پارکها روی می آورند تا مشکلات خود را حتی به طور گذرا حل کنند. با توجه به یافته های مذکور و همچنین طبق نظرسنجی ای که از بازدیدکنندگان به عمل آمد، مشخص شد که بیشتر افراد برای پر کردن اوقات فراغت خود خارج شدن از محل سکونت و رفتن به سوی پارکها و لذت بردن از زندگی جمعی و بودن در کنار مردم را ترجیح می دهند. آنها حضور در پارک را عاملی برای کاهش افسردگی، افزایش کارایی شغلی و تحصیلی و فرار از روزمره گی عنوان می کنند.

با مرور نتایج حاصل از مطالعه رابطه کیفیت زندگی و فضای سبز در محله شیان و با توجه به اینکه پارکها محلی برای

منابع

۱۰. سعیدنیا، احمد، «فضاهای سبز شهری» چاپ سوم. تهران: انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، ۱۳۸۳. جلد نهم: صفحات ۲۷ و ۸ و ۲۴-۲۳.
11. Jim, C.Y & Chen, W.Y 2006. recreation-amenity use and contingent valuation of urban green spaces in uanzhou, china, landscape and urban planning, VOL.75,(1,2), pp.81-96
۱۲. سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، «اهمیت فضای سبز و تأثیر آن بر روان انسان» ۱۳۸۸، صفحات ۳-۲.
۱۳. سیروس صبری، رضا، «منظر شهری» فصلنامه معماری ایران، ۱۳۸۲، دوره سوم. شماره ۱۳ - ۱۲: صفحه ۳۵.
۱۴. سهرابی، نرسیس، «اهمیت سبز کردن زیر ساختهای شهری» مجله راه و ساختمان، ۱۳۸۵، شماره ۵: صفحه ۴۱.
15. Philips, D., 2006. Quality of life, concept, policy and practice, routledge, London, first edition, pp. 276.
16. - Polite, R., 2010. Acritical analysis of the Theoretical and Empirical Literature Comparing the Effects of Traditional Versus Community Policing on Quality of Life, and Associated Quality of Life Issues, Dissertation for PhD of philosophy, Lynn university, united state, dissertation chair: joseph hall, copyright by proquest LLC, pp.113.
۱۷. رهنما و همکاران «پژوهش پیرامون طرحهای تفضیلی شهری با تأکید بر کاربریهای آموزشی و بهداشتی - درمانی» چاپ اول. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی: ۱۳۸۷. ۶۲.
۱. بهرام سلطانی، کامبیز، «طرح بررسی اثرات توسعه بر فضای سبز تهران» انتشارات سازمان محیط زیست، ۱۳۸۷، صفحه ۴۱.
2. Staley R. Samuel 2004. Urban Planning, Smart Growth and Economic Calculation: an Austrian Critique and Extension, Kluwer Academic Publishers, manufactured in the Netherlands, pp. 256-283.
۳. پیرنیا، محمد کریم «باغ ایرانی» مجله مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۳، شماره ۱۵: صفحه ۷۲.
۴. کاشانی جو، خشایار «باز شناخت رویکردهای نظریه به فضاهای عمومی شهری» مجله هویت شهر. سال چهارم، شماره ۶: صفحه ۹۶.
۵. باستیه، ژان و برنالد درز (نویسندگان). اشرفی، علی (مترجم)، شهر، چاپ اول. تهران: دانشگاه هنر: ۱۳۷۷، صفحه ۱۶.
۶. علی اکبری، اسماعیل «رویکردی مفهومی به تأثیر سیمای شهری به الگوهای رفتاری» مجله انجمن جغرافیایی ایران، ۱۳۸۴، سال چهارم، شماره ۱۰: صفحه ۴۴.
۷. اکبری، نعمت‌الله، «مفهوم فضا و چگونگی اندازه‌گیری آن در مطالعات منطقه‌ای» فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۱۳۸۴، سال هفتم، شماره ۲۳: صفحه ۴۴.
۸. حجتی، وحیده، مضطرزاده، حامد، «طراحی خیابانهای شهری با محوریت توسعه‌ی پایدار» فصلنامه جستارهای شهرسازی. ۱۳۸۹، سال نهم، شماره ۳۱: صفحه ۶۷.
9. Sister, C., Wolch, J., Wilson, J., 2004. Got Green Addressing Environmental Justice in Park Provision, Geojournal, VOL.75, (3), pp. 229-248

26. Quintas, A.V., Curado, M.J., 2008. The Contribution of Urban Green Areas to The Quality of Life. university of porto, faculty of sciences.
27. <http://region4.tehran.ir/Default.aspx?tabid=138>. 2014.
28. شرکت کنترل کیفیت هوا وابسته به شهرداری تهران، «گزارش سالیانه کیفیت هوای تهران»، چاپ اول. تهران: ۱۳۹۲. ۸۲.
۱۸. کامروا، سید محمد علی «مقدمه‌ای به شهرسازی معاصر ایران»، ۱۳۸۲-۱۳۴۳. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۸۶. صفحه ۱۱۰.
۱۹. مهندس مشاور پارس ویستا. «سرانه کاربریهای خدمات شهری. چاپ اول. تهران: انتشارات سازمان شهرداریهای کشور: ۱۳۸۰. جلد اول. صفحه ۳۱.
۲۰. عبدی دانشپور، زهره، «درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری» چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی: ۱۳۸۷. صفحه ۱۸۱.
۲۱. اسمیت، دیوید (نویسنده). شاه‌ی اردبیلی، حکمت. حاتمی نژاد، حسین (مترجمان). «کیفیت زندگی، رفاه انسانی و عدالت اجتماعی». ماهنامه سیاست اقتصادی. ۱۳۸۵، شماره ۱۸۶_۱۸۵: صفحه ۱۷۱.
۲۲. امین جعفری، امیر صالح. «مقایسه کیفیت زندگی در خانواده‌های دو سر شاغل و خانواده‌های تک نان‌آور دارای الگو در خانواده‌های دو سر شاغل کارمندان دانشگاه اصفهان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی، گروه روانشناسی، ۱۳۸۷، صفحات ۳۱ و ۳۴.
۲۳. نمازیان، علی (مترجم). آل‌تمن، ایروین (نویسنده). «محیط و رفتار اجتماعی، خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام»، ترجمه، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲. ۲۴۸-۲۸۳.
۲۴. مهندسین مشاور ایرانیان، «شناخت کیفیت زندگی در شهر تهران»، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۸۹. ۱۱۶.
25. Leventas, T. B., Vreekerb, R., Nijkamp, P., 2005. Multidimensional Evaluation of Urban Greenspace: A Comparative Study of European Cities. Department of Urban and Regional Planning, Istanbul.